

Franc Kuzmič

SLOVSTVENA USTVARJALNOST PREKMURSKIH EVANGELIČANOV

Kakor protestanti v osrednji Sloveniji so tudi prekmurski protestanti poleg svoje verske organizacije in šol oblikovali zelo bogato kulturno tvornost, ki pa je verjetno najbolj izrazita prav na slovstvenem področju.

Znano je dejstvo, da se vsaka slovstvena zgodovina pričinja najprej z ustno in pozneje z rokopisno ustvarjalnostjo. Najprej so bile pesmi, ki so jih posamezni kantorji (organisti) pripravljali za bogoslužje. Pesmi so sicer ostale v rokopisih in rokopisnih pesmaricah. Do danes, žal, še ni bila opravljena temeljita analiza, kaj je v njih starega katoliškega, kaj so prevzeli protestanti, kje in kaj so posamezni kantorji dopolnjevali, kaj so prevzeli nazaj katoličani ipd. Kakor je moči razbrati iz nekaterih pesmi, so uporabljali tudi tiste že znane, ki teološko niso bile sporne, pri nekaterih pa so popravljali besedilo in izrazje. Nekaj teh pesmi je pozneje vključil tudi Mihael Bakoš v prvo prekmursko protestantsko pesmarico (1789). Iz 18. stoletja so namreč ohranjene *Slovenske duhovne pesmi* v zapisu Balaža Berkeja v Nemes Csóju.

Če si priključimo v spomin prve tri tiskane knjige v Lendavi v letih 1573 in 1574, sicer v madžarščini¹, in potem še pogrešano agendo iz leta 1587, o kateri sta si dopisovala Mošovski in Bakoš,² pa je zanesljivo prva ohranjena knjiga Luthrov *Mali Katechismus* (1715; Mali Ka-

- 1 To so knjige: György Kulcsár, *Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységről való tanúság* (1573), *Az halálra való készöletről rövid tanúság* (1573) in *Postilla* (1574).
- 2 Prim. Franc Šebjanič, *Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institorisu Mošovskemu. Jezik in slovstvo* (Ljubljana) 15 (1969/70) 1, str. 24–27; 2, str. 54–58; 3, str. 85–89. – Vilko Novak, *Pismo Franca Temlina nemškim pietistom. Slavistična revija* (Maribor) 18 (1970), str. 249–256.

tekismus) v prevodu Franca Temlina. Izid te knjige spada v čas, ko je bila približno polovica Prekmurja vrnjena pod katoliško cerkev in so pripravljali poslednji močni pritisk rekatolicizacije v gornjem delu Prekmurja. Prvi zvesti protestanti so se že selili na tuje v dodeljene jim puste in artikularne kraje. Tako razpršeno prebivalstvo je bilo treba vsemu navkljub utrjevati v veri. In kot najboljša pot se je izkazala katekizemska. Luther je namreč pripravil osnove verovanja za otroke in preproste ljudi v *Malem katekizmu*, medtem ko je za poglobljeno znanje odraslih pripravil *Veliki katekizem*.³

Franco Temlin (? – ?), rojen na Krajni, kakor je zapisal Števan Küzmič, je študiral v Halleju in Wittenbergu; zavedal se je potrebe prekmurskih protestantov po utrjevanju v veri, kar je napisal tudi v pismu nemškemu pietistom v Halle, kjer je bilo njihovo središče, in jih hkrati prosil za finančno in moralno pomoč.⁴ Tako je z njihovo pomočjo izšel leta 1715 v mestu Halle na Saškem *Mali Katechismus*.⁵ V pismu je omenil, da katekizem prevaja iz nemškega, madžarskega in latinskega jezika, vendar se je najbolj držal madžarske predloge *Györi Katechismus* (Halle 1709), a ne v celoti, saj je marsikaj izpustil, dodal, razširil. Prevajalec Temlin je svoje ime skrnil v anagramu naslovne strani v obliki: »po Temlin Ferenczi«.⁶

Seveda pa je bilo treba ljudi za uporabo besedil še opismeniti. Zato je bil čez deset let izdan abecednik *Abecedarium szlowenszko* (1725; *Abecedarium slovensko*). Avtor ni znan, utegnil pa bi ga napisati pastor Mihael Kerčmar, rojen na Hodošu. To je druga znana ohranjena prekmurska knjiga. Tudi kraj natisa oz. izdaje ni naveden.⁷ Abecednik je prirejen po črkovalni metodi, ima abecedo in primere za zlogovanje. Nato sledi berilo, ki je hkrati veroučno gradivo, in sicer: deset božjih zapovedi, očenaš, vera, jutranja in večerna molitev, molitvi pred jedjo in po njej ter trije psalmi (5, 6 in 23).

3 Oba Luthrova katekizma sta izšla leta 1529.

4 Pismo objavljeno v *Mali katechismus*. Murska Sobotna založba 1986, str. I-IV.

5 V razvidu so trije izvorni primerki (Halle, Bratislava, Murska Sobotna); leta 1986 je pri Pomurski založbi v Murski Soboti izšla faksimilirana izdaja.

6 Franc Šebjanič, *Prekmuriana* v Bratislavi. *Svet ob Muri* (Murska Sobotna) 3 (1958) 1-2, str. 134-135.

7 V razvidu sta dva ohranjena primerka v Budimpešti in Bratislavi.

Z dokončno odpravo reformacije leta 1732 so še bolj zaživelih artikularni kraji na Madžarskem, kjer so bile tudi šole, med njimi v Nemes Csóju in Šurdu.

Učitelj **Mihael Sever** (ok. 1699–1750), rojen na Vaneči, je za potrebe pouka v šoli pripravil nekakšen učbenik z naslovom *Réd zvelicsánsztva* (Halle 1747; Red zveličanstva). Knjiga vsebuje glavne člene veroizpovedi, molitve in prevode 18 pesmi ter 3 psalme.

Delo na šolskem področju je nadaljeval **Števan Küzmič** (1723–1779), rojen v Strukovcih. Sprva je kot učitelj pripravil več šolskih učbenikov, od teh je ohranjena knjiga *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (Halle 1754; Vöre krstšanske kratki navuk), ki podaja osnove krščanstva. Z uporabo tega dela so pojasnjevali in utrjevali vero doma in v šoli. Knjiga je sestavljena iz odlomkov *Svetega pisma*, katekizma, molitve in 19 prevodov verskih pesmi. V predgovoru Küzmič obširno govori o namenu in pomenu knjige ter o njenem mestu v duhovnem življenju med rojaki. Neohranjena pa so nekatera dela, kakor mali katekizem (1752 ?), abecednik in čitanka (1753 ?), madžarska aritmetika in *Colloquia*, tj. razgovori o sedmih veroizpovedih.

Ko je Küzmič pozneje postal pastor v Šurdu, se je lotil prevajanja *Nove zaveze* iz grščine in svoj prevod objavil v knjigi *Nouvi zákon* (1771; Nouvi zakon), ki je nato doživela več izdaj (1817, 1848, 1883, 1928, 1999). Prva izdaja ima zanimiv predgovor, ki med drugim prikazuje takratne razmere. Vsaka svetopisemska knjiga ima krajši uvod in označbe istopomenskih tekstovnih mest. Ker je vse naslednje izdaje prevzela londonska Britanska svetopisemska družba, ki se je držala pravila »zgolj besedilo«, so predgovor in uvodi odpadli.

»Küzmičev Nouvi zakon je terjal ogromen napor in predstavlja mogočno in dragoceno jezikovno storitev, je kulturno dejanje prvega reda. Napisati tako delo v neizoblikovanem narečju in posebej še v literarnem stilu pomeni pomembno preseči skromna književna prizadevanja večine prekmurskih pisateljev. Küzmič je to zmožel z izrednim darom za jezik in stil, pomagaje si leksikalično z Dalmatinom in kajkavci. Küzmičev Nouvi zakon je ostal elementarna knjiga prekmurskega pisanja.« Tako označuje Küzmičev dosežek Štefan Barbarič.⁸

8 Barbarič, str. 87–88.

To delo nima le verskega pomena, ampak za Prekmurce tudi splošnokulturni in narodnostni, kajti vplivalo je na razvoj nadaljnjega prekmurskega slovstva in na jezikovni vzorec. Jernej Kopitar je na primer v pismu baronu Žigi Zoisu z dne 3. 8. 1809 pisal, da se mu zdi Küzmičev prevod »veliko boljši« (viel besser) kot Japljev iz leta 1784. Prevod je prebral, kakor piše v naslednjih pismih, si delal zapiske, preučil prekmurščino in raziskuje jezik.

Küzmič naj bi prevedel tudi *Staro zavezo*, kar še vedno ni pojasnjeno. Po prevodu *Nove zaveze* je začel že leta 1771 pripravljati pesmarico, kakor je zapisal v predgovoru Bakoš, a je zaradi smrti ni dokončal; delo je pozneje opravil njegov naslednik **Mihael Bakoš** (1742–1803), rojen v Šalovcih. Kot duhovnik po tolerančnem patentu novoustanovljene križevske cerkvene občine je znova pripravil abecednik *Szlovenszki abeczedár* (1786 in še 1793; Slovenski abecedar). Abecedniku je dodal molitve, štiri pesmi in latinsko-prekmurski slovarček.

Nato je za izdajo dokončno pripravil že prej omenjeno pesmarico *Nouvi Gráduvál* (Sopron 1789; Nouvi Graduval). Vanjo je vključil vse zbrane Küzmičeve pesmi, potem pesmi iz Berkejeve rokopisne pesmarice, tudi 11 Severjevih pesmi iz *Reda zveličanstva* in drugih virov. Iz predgovora zvemo, s kakšnimi težavami se je moral spopadati. V pesmih so bile napake, pesmi so bile brez rim in določenega ritma, včasih tudi brez pravega smisla. Nekatere je moral na novo prevesti itd. Pesmarica vsebuje 374 pesmi, ki so razporejene po časih cerkvenega leta in drugih razdelkih, ter 10 psalmov. Pesmarico so več desetletij uporabljali pri bogoslužjih in po domovih.

Števan Sijarto (1765–1833), rojen v Večeslavcih, po poklicu učitelj, se je osredotočil prav tako na pesmi in je pripravil mrliško pesmarico ob čutju in za pogrebne obrede *Mrtvecsne peszmi* (Sombotel 1796; Mrtvečne pesmi). Nekaj teh pesmi je imel v *Nouvem Graduvalu* tudi Bakoš. Sijarto jih je zbral še več in jih popravil. Tako je objavil 73 pesmi s slovensko ali madžarsko »nouto« nad besedilom. Pesmarica je bila zelo priljubljena, saj je doživela ponatis leta 1887 in 1910. Iz nje so pozneje jemali pesmi še drugi prirejevalci.

Čez eno leto je Sijarto izdal še molitvenik *Molitvi* (Sopron 1797, nato še 1868, 1896 in 1906). Sijarto je po mnenju Vilka Novaka po vsej verjetnosti tudi avtor prve prekmurske posvetne knjige *Sztarisin-*

szto, i zvacszinszto (Sopron 1807; Starišinstvo i zvačinstvo), v kateri so zapisani ženitvovanjski običaji.

V Murski Soboti rojeni **Mihal Barla** (1778–1824), duhovnik, je prevedel verzificirane svetopisemske zgodbe in molitve Janosa Kisa z naslovom *Diktomszke, versuske i molitvene knižicze za to málo deczo* (Sopron 1820; Diktomske, versuške i molitvene knjižice za to malo deco) in nato na pobudo superintendenta Kisa še obnovil pesmarico z naslovom *Krscsanske nove peszmene knige* (Sopron 1823; Krščanske nove pesmene knige). Glede Bakoševe pesmarice je trdil, da so v njej »ništerne nespodobne reči; niti ta slovenščina je nej bila práva«. Pesmi je razporedil po dobah cerkvenega leta. Nima več razdelka o sv. Trojici itd. Prav tako nimajo posebnega razdelka himne. Tu in tam je ohranil kakšno Bakoševo pesem, jo je pa skrajšal, predelal njen začetek in potem nadaljeval po svoje. Večino pesmi je prevedel iz madžarščine ali priredil na novo. Tako je Barla odločno vplival na nadaljnji razvoj evangeličanske pesmarice.

V madžarščino je Barla prevajal nemške pesmi Kleista in tudi sam pesnil v madžarščini. Napisal naj bi tudi prekmursko slovnico, ki pa je ni v razvidu.

Učitelj **Števan Lülík** (? – 1847) je sestavil in iz nemščine prevedel ter izdal *Novi abecedar* (1820). V rokopisu pa je ostalo delo *Te velke ABC ali solszka - vcsenya* (ok. 1833; Te velke ABC ali šolska – včenja). Gre za dvojezični učbenik, ki je razširjen z zgodovino, naravoslovjem, zemljepisom, opisom obrti in drugim na območju, kjer so živeli rojaki. Dodanih je še 33 poučnih zgodb, osnove računstva in prekmursko-madžarski slovarček.

Duhovnik **Janoš Kardoš** (1801–1873), rojen v Noršincih, je za Kuzmičem najbolj plodovit pisec in prevajalec. Pripravil je novi pesmarici *Krsztsanszke czerkevne peszmi* (Kőszeg 1848; Krstšanske cerkevne pesmi) in *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi* (Kőrmendin 1848; Krstšanske mrtvečne pesmi). Prva pesmarica vsebuje 510 pesmi v 17 razdelkih po zaporedju cerkvenih praznikov, verskih obredov in življenjskih dogodkov, torej podobno kakor Barlova. Delno je prevzel in predelal besedila iz Bakoševe in Barlove pesmarice, največ pa jih je prevedel na novo iz madžarščine. Pesmarica je potem izšla še leta 1875, 1908 in delno 1941. Druga, mrliška pesmarica, vsebuje 88

pesmi in je bila leta 1929 ponatisnjena. Adam Luthar je pesmarico nekoliko preuredil in dodal nekaj Sijartovih in Flisarjevih pesmi. Kardoš je pripravil še *Pobožne molitvi za posebno csészť bo'zo* (Stari Grad 1853; Pobožne molitvi za posebno čest božo) in ponatis leta 1875 in 1908.

Prav posebno se je Kardoš odlikoval s prevajanjem in prirejanjem osnovnošolskih učbenikov (abecednikov in beril). Postal je tudi prvi dekan za prekmurske evangeličanske šole. Tudi s temi učbeniki je prekmursko slovstvo zvrstno razširil in tudi strokovno poglobil.

Prevedel je tudi del *Stare zaveze*, in sicer *Moses i Josua* (Mošeš i Jošua), ki je izšel pozneje (Murska Sobota 1929).

Nadalje je napisal kratko zgodovino cerkve, ki je ostala v rokopisu in bila potem izdana med obema vojnama, *Evangeliomszke vere i cérkvi obcsinszki prigodi* (Murska Sobota 1932; Evangeliomske vere i cerkvi občinski prigodi).

V prekmurščino je prevajal več madžarskih pesnikov (Petőfi, Arany, Tompa, Vörösmarty, Vajda, Gyulai, Kisfaludi) ter pripovedni pesnitvi Janosa Aranya *Toldi* (1921) in *Toldia sztarost i szmrt* (Toldia starost i smrt).

Duhovnik Jurij Cipot (1794–1834), rojen v Černelavcih, je pripravil za evangeličanske vernike molitvenik *Dúhovni áldovi* (Sombotel 1829; Dúhovni áldovi), ki je doživel pozneje več ponatisov (1888, 1901, 1912 in 1922).

Duhovnik Aleksander (Šandor) Terplan (1816–1858), rojen v Ivanovcih, je prevedel starozavezne *Psalmes* pod naslovom *Knige žoltárszke* (Köszeg 1848; Knige žoltarske), ki je bila dodana k tretji izdaji *Nouvega zakona* in nato še v dveh naslednjih (1883, 1928). Prevod je zahteval močno besedno ustvarjalnost, zato se je naslanjal tudi na dotedanje slovenske prevode. »Terplan se zvesteje drži izvirnika, dosega ritem in slovesno dikcijo s postavljanjem pridevnika in zaimka za samostalnik, trudi se za pravilne rime,« ugotavlja Vilko Novak.

Za natis je Terplan pripravil tretjo izdajo *Nove zaveze*, predvsem je korigiral nekatere dele in črkopis. Kot zanimivost dodajmo, da je agent Britanske biblične družbe Edward Millard leta 1863 prinesel v Zagreb ta prevod Küzmičeve *Nove zaveze* v upanju, da ga bodo Hrva-ti lahko uporabljali.

Terplan je iz madžarščine prevedel knjižico Pála Edvija Illésa *Krszcsásztva abécé, to je krszcsászke vere návuka prvi zacsetek* (1845, ponatisa 1869 in 1900; Krsčanstva abece, to je krsčanske vere navuka prvi začetek). Knjižica je bila namenjena evangeličanskim otrokom, starim osem ali devet let. Prav tako je prevedel Ch. G. Bartha *Dvakrat 52 bibliske historie za evangelicanszke solé ino hi'ze* (Köszeg 1847; Dvakrat 52 bibliske historie za evangeličanske šole ino hiže). Ponatis je izšel še leta 1878. V rokopisu je ostalo veliko Terplanovih pridig, molitev in nagrobnih govorov.

Učitelj in zdravnik **Pavel Luthar** (1839–1919), rojen v Križevcih, je prav tako veliko pisal in prevajal molitve in pesmi, največ iz nemščine in madžarščine. Med drugim je napisal kratko brošurico *Luther Mártona zsitek* (1910; Luther Martona žitek) in dodal *Dvanájszet glavni punktumov te evangelicanszke vere* (Dvanajset glavni punktumov te evangeličanske vere). Dodatek je pripravil po spisu Pavla Zimmermanna *Ka mámo reformáciú hválití?*

Med avtorje praktično in poučno naravnane slovstva spada **Janoš Berke** (1814–1908), rojen v Križevcih, evangeličanski duhovnik, ki je pripravil in izdal kratki priročnik za prvo zdravstveno pomoč z naslovom *Pótikazanye za one, ki szo nê vrácsi, pri o'zivávanyi lúdi na pô mrtvi, i prvo pomáganye pri nágloj 'zitka pogibeli* (Sombotel 1871; Potikazanje za one, ki so ne vrači, pri oživavanji ljudi na po mrtvi i prvo pomaganje pri nagloj žitka pogibeli).

Slovstvena dejavnost prekmurskih evangeličanov je začela v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja in v prvih dveh desetletjih 20. stoletja usihati. Pojavljali so se večinoma le ponatisi. Po prvi svetovni vojni so se prekmurski evangeličani znašli v novem versko-kulturnem položaju. Škofija je ostala na Madžarskem v Sombotelu, večina evangeličanov je bila v novo nastali državi v Prekmurju, kjer se je leta 1922 oblikoval seniorat. Senior je postal soboški duhovnik Štefan Kovač. Ena od pomembnih nalog seniorata je bila tudi publicistična dejavnost. Odločili so se izdajati verski mesečnik *Dúševni lizst/Dúševni list* (1922–1941) in koledar *Evangelicanszki kalendari/Evangeličanski kalendari* (1923–1942), ki sta opravljala versko-vzgojno in kulturno poslanstvo. Prvi koledar je izšel za leto 1920 pod naslovom *Luther kalendari*; uredil ga je Štefan Kovač, soboški duhovnik.

Prav tako je bilo treba poskrbeti za potrebe verouka v evangeličanskih šolah in zato sta bila izdana učbenika za vse štiri razrede osnovne šole z naslovom *Evangelicsanszke szvéte vere návuk za Lúdszki soul I. – II. zloucs* in *III. – IV. zloucs* (Murska Sobota 1922; Evangeličanske svete vere navuk za ljudski šol I. – II. zlouč, III. – IV. zlouč).

Najplodovitejši v tem obdobju je bil **Janoš Flisar** (1856–1947), rojen v Šalamencih. S pisanjem se je sicer ukvarjal že kot učitelj, po upokojitvi pa se je nadvse aktivno vključil kot pisec leposlovnih besedil, tako poezije kakor proze, pa tudi kot prevajalec, predvsem iz madžarščine. Objavljal je v *Düševnem listu*, *Evangeličanskem kalendarju* in drugih periodičnih publikacijah.

Flisar je pripravil prekmursko-madžarski in madžarsko-prekmurski slovar *Magyar-Vend szótár – Vogrszki-vendiski recsник* (Budimpešta 1922, druga razširjena izdaja 1942; Vogrski-vendiški rečnik). In med drugo svetovno vojno je izšel tudi *Vend-magyar szótár. Vendiški-vogrszki recsник* (Budimpešta 1943; Vendiški-vogrski rečnik).

Od teoloških del je Flisar prevedel K. Lechlerja *Máli katekizmus od Rázločka Vadlúvanj* (Murska Sobota 1932), Endre Masznyika *Luthera žitka spis z-slikami* (Murska Sobota 1934).

Med literarnimi prevodi pa so knjige: Kálman Miszátth, *Szprotolésnye popovje* (Betlehem 1927; Sprotolésnje popovje) in *Szvetoga Petra dezszdszévnicá* (Betlehem 1927; Svetoga Petra deždževnica), Mór Jókai, *Národne fabule* (Betlehem 1929), Sonkolyi Gergor, *Bóg nyemi düši dobro daj* (Betlehem 1929), Kristina Roy, *Brez Boga na szveti* (Murska Sobota 1931; Brez Boga na sveti) ter knjižica *Vsze je dobro, csi je konec dober* (Murska Sobota 1938; Vse je dobro, či je konec dober).

Skupaj z Adamom Lutharjem sta pripravila molitvenik *Zvráči Me, Gospodne!* (Murska Sobota 1936) in knjižico *Prekmurja znameniti evangeličanski mó'zje* (Murska Sobota 1926).

Duhovnik **Adam Luthar** (1889–1972) je izdajal in sourejal *Düševni list* in *Evangeličanski kalendar* skupaj s Flisarjem; v obeh je tudi objavljaj razne prispevke bodisi informativne bodisi pastoralne narave. Nekaj člankov je posvetil zgodovini in vsako leto objavil kroniko enega leta. Pripravil in izdal je še *Cerkevne pesmi za evangeličanske izseljence* (1938), skupaj z Janošem Flisarjem sta pripravila molitvenik *Zvráči Me, Gospodne!* (Murska Sobota 1936), prav tako

knjižico *Prekmurja znameniti evangeličanski mô'zje* (Murska Sobota 1926).

Kardoševo pesmarico *Krsztsanszke Mrtvecsne peszmi* je preuredil za drugo izdajo (Murska Sobota 1929); Za tisk je pripravil še Kardoševo kratko zgodovino cerkve *Evangeliomszke vere i cérkvi obsznszki prigodi* (Murska Sobota 1932).

Pesmarico *Krsztsanszke czerkevne peszmi* (Betlehem 1941; Krstšanske cerkevne pesmi) je Luthar pripravil na podlagi Kardoševe pesmarice iz leta 1848, ni pa vključil 151 pesmi; natisnjene imajo isto število kot Kardoševe, toda v resnici je v njej le 359 pesmi. Prav tako je oskrbel izdajo Kardoševega rokopisnega prevoda prvih starozaveznih knjig *Moses i Josua* (Murska Sobota 1929; Mošeš i Jošua).

Duhovnik **Stevan Godina** (1888–1949) je prevedel augsburško veroizpoved z naslovom *Agostonszko verevaddlűványe* (Murska Sobota 1930; Agostonsko verevaddlűvanje), **Sandor Mikola** (1871–1945) pa je med drugo svetovno vojno izdal dvojezično knjižico *Válogatott Ezopusi meszék – Prebrane Ezopusove fábulé* (Budapest 1942)

Po drugi svetovni vojni se je slovstvena dejavnost prekmurskih evangeličanov nadaljevala, tokrat je bilo zajeto celotno slovensko ozemlje in s tem slovenski knjižni jezik.

Za leto 1952 je začel ponovno izhajati *Evangeličanski koledar* in od novembra leta 1971 mesečnik *Evangeličanski list*. Koledar prinaša poleg člankov z versko vsebino tudi literarne prispevke (pesmi in prozo), eseje, prispevke iz zgodovine Cerkve, kroniko pomembnih dogodkov v preteklem letu in fotografije raznih dogodkov. Ker je koledar namenjen tudi pripadnikom madžarske narodnosti, so v njem tudi prispevki v madžarščini. Namen Evangeličanskega lista je seznanjati bralce z raznimi dogodki in načrti. Objavlja pa prav tako krajše literarne prispevke in duhovna razmišljanja, tudi v madžarščini.

Ludvik Novak (1930–1997), takrat duhovnik na Hodošu, je pripravil novi molitvenik v prekmurščini *Na poti življenja* (Murska Sobota 1969). Pri sestavi je uporabil je tudi Cipotov molitvenik in Flisar-Lutharjevega.

V knjižni slovenščini je izšla *Evangeličanska cerkvena pesmarica* (Murska Sobota 1963) z uvodno besedo takratnega seniorja Leopolda Harija. Pesmarica vsebuje poleg pesmi še različne molitve, glavne

člene augsburške veroizpovedi in bogoslužni red. Seniorat Evangeličanske cerkve v SR Sloveniji je izdal novo pesmarico v prekmurščini *Evangeličanska cerkvena pesmarica* (Murska Sobota 1970). Evgen Balažič (1945–) pa je pripravil *Pogrebno pesmarico* (Puconci 1993) z 49 pesmimi.

Za potrebe verouka je sestavil Karel Kovač, takrat senior in duhovnik v Gornjih Slavečih, *Nauk za evangeličansko konfirmacijo* (Murska Sobota 1956). Knjižica obsega v katekizemski obliki evangeličanske verske resnice s kratko zgodovino reformacije v Nemčiji in pri nas, s posebnim ozirom na Prekmurje. V poglavju *Druge religije* našteva glavna svetovna verstva, predvsem krščanstvo.

Za verouk je bila prav tako namenjena knjiga *Evangeličanska veroučna knjiga za otroke in družine* (Murska Sobota 1957). V prvem delu so zgodbe iz *Stare in Nove zaveze*, v drugem delu je zgodovina krščanske cerkve s posebnim poudarkom n reformaciji v Nemčiji in pri nas, na koncu pa je natisnjen še Luthrov *Mali katekizem*.

Ludvik Jošar (1931–) je pripravil učbenik za konfirmacijo z naslovom »... dobro drevo rodi dober sad...« (Murska Sobota 1983); druga predelana in razširjena izdaja je izšla leta 2010. Evgen Balažič je pripravil priročnik *Človek in čas* (Puconci 1994), predvsem za potrebe konfirmandov.

Za potrebe verouka je Vili Kerčmar (1951–) pripravil učbenik za 5. in 6. razred *Koraki k veri* (Murska Sobota 2012), Jana Kerčmar pa delovni zvezek z delovnimi listi *Verouk: delovni zvezek za 2. in 3. razred* (Murska Sobota 2001).

V zbirki *Biblične zgodbe* izhajajo za otroke različne biblične zgodbe s primernimi ilustracijami.

Zgodovino cerkveni občin obravnavajo dela: Evgen Balažič, *Zgodovina puconske cerkvene občine* (Puconci 2003), Theodor Hari, *Zgodovina evangeličanske cerkve v Murski Soboti* (Murska Sobota 2000), Vili Kerčmar, *Evangeličanska cerkev na Slovenskem* (Murska Sobota 1995).

V zadnjem času nekatere evangeličanske verske občine izdajajo svoja glasila ali obvestila. Naj omenimo *Luč* (Puconci), *Gmajnske novice* (Bodonci), *Petrovski zvon* (Gornji Petrovci), *Glas zvona* (Hodoš).

Prvič v zgodovini evangeličanske cerkve v Sloveniji je bil v sloven-

skem jeziku izdan bogoslužni red evangeličanske cerkve *Agenda* (Murska Sobota 2008).

S tem kratkim orisom spoznamo dokaj bogato publicistično dejavnost, ki jo je v preteklosti opravila evangeličanska cerkev v Prekmurju, največ seveda v prekmurskem knjižnem jeziku. Koliko dela in naporov je bilo vložnega v to, ni enostavno ugotoviti. Nesporno pa je dejstvo, da je še posebno pisana beseda duhovno vzgajala in usmerjala evangeličanskega človeka v vseh teh obdobjih, bodisi v dobrem ali slabem. Po drugi strani pa je bil jezik ta, ki je pripomogel, da se prebivalstvo tega ozemlja, ukleščeno med dva naroda, ni asimiliralo in je ohranilo klenost in identiteto. Zato tudi ne drži trditev, da je prekmurščina s svojim slovstvom zavirala vključevanje tega dela ozemlja v slovensko skupnost.

Obenem pa je evangeličanska slovstvena dejavnost prispevala tudi k vzniku katoliške publicistične dejavnosti v Prekmurju z začetnikom Miklošem Küzmičem, ki je za potrebe katoliških vernikov pripravil sedem osnovnih knjig.

Zaključimo torej ta oris slovstvene dejavnosti prekmurskih evangeličanov z mislimi Franca Šebjaniča, raziskovalca prekmurskega protestantizma. »Med slovenskimi protestantskimi dijaki v tej izobraževalni ustanovi (v Bratislavi – op. p.) se zategadelj ni udomila zgolj ljubezen do slovenskega jezika, marveč tudi želja po kulturno-umetniškem snovanju v materinski besedi. Neposreden stik bodočih slovenskih izobražencev s to sredino, predvsem z njenimi vplivnimi osebnostmi, je izredno pozitivno (morda celo odločujoče) vplival na razumsko premagovanje polstoletne brezperspektivnosti protestantskega gibanja med Muro in Rabo.«⁹

9 F. Šebjanič, str. 8.

LITERATURA

- BARBARIČ, Štefan: Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja. *Panonski zbornik*. Murska Sobota: Pomurska založba 1966, str. 72–89.
- FLISAR Janos, LUTHAR Adam: *Prekmurja znameniti evangeličanski mô'zje*. Murska Sobota 1926.
- JUST, Franci: Slovstvena zgodba prekmurskih protestantov. *Lindua (Lendava)* 2 (2008), št. 4, str. 56–64.
- KUZMIČ, Franc: Bibliografija o protestantizmu na Slovenskem. *Zbornik soboškega muzeja* 4. Murska Sobota: Pokrajinski muzej 1995, str. 139–216.
- KUZMIČ, Franc: Bibliografija prekmurskih tiskov 1920 –1998. Ljubljana: ZRC SAZU 1999.
- KUZMIČ, Franc: Vznik in razvoj prekmurskega protestantskega tiska. *Evangeličanski koledar 1975* (Hodoš), str. 61–68.
- NOVAK, Vilko: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana 1976.
- NOVAK, Vilko: Slovstveno delo prekmurskih evangeličanov. *V edinosti. Ekumenski zbornik*. Ljubljana-Maribor 1971, str. 55–60.
- ŠEBJANIČ, Franc: *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev*. Murska Sobota: Pomurska založba 1977.
- ŠKAFAR, Ivan: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: SAZU 1978.

nated entries, different kinds of derivatives often occur: with a noun headword, for example, the naming of doers of an action or bearers of a state or property, female counterparts for male denotations, diminutives, derived adjectives; with an adjective headword, noun forms and adverbs formed by conversion; with verb headwords gerunds and participles, prefixed verbs, infinitives, etc. (in MD 1592 such words as *bojovanje, goreč, dokončati, razfilati, posmehavati, cagost, selstvo, boter + botra, ajdovski, dvesto* are not covered in MTh 1603, while in MTh 1603 such words as *počakanje, požrešenje, cagan, premojstriti, devati, grozdovje, prikupavec + prikupavica* are not covered in MD 1592). In MTh 1603 certain word-formational types also stand out for their frequency or instability: there are more diminutives of the type *kravica, gradič*, while rarer verbal derivatives of the type *popostaviti*, the infinitive *hočiti*, the participle *vzen*, numerals of the type *petred*, the adverb *osembart*, etc. are found.

In both dictionaries words and their phonetic variants are quoted with markers showing their Carinthian provenance, nevertheless there are considerably more words, phonetic variants and forms known from Carinthia recorded in MTh 1603. The unilateral quoting of words marked as Carniolan, Bezjakian or Eastern Slovenian and Croatian also points to a similar ratio. In MTh 1603 with its greater compass there is also an increased number of non-overlapping phonetic and word-formational variants (e.g. beside the overlapping forms *jajca, jenjati, britbar* there are *ajca, benjati, britvar*, etc.), although there also exist more examples of unilaterally evidenced greater variation in the four-language dictionary. Among the more noticeable differentiating features of the polyglot dictionary one observes the replacement of the full prefix *iz-* with the more easily pronounced *s-* (e.g. *sprazniti, stegniti*). A content analysis of the vocabulary included reveals a similar proportion in the use of non-overlapping names. The comprehensiveness of geographical names is one of the differentiating features: the four-language dictionary shows more geographically bound, non-overlappingly used names (*angelska deshela* for *Engelland*), but on the other hand the naming of letters (e.g. *boga, dobro*) occurs only in MTh 1603.

UDC 27-282.4(497.4-8)

Franc Kuzmič

The literary creativity of Prekmurje Lutherans

On the basis of his own and others' bibliographical and historical research the author gives a survey of publications either in the original Prekmurje standard language, beginning with the small catechism (Franc Temlin, 1715) and strengthened with the translation of the New Testament (Števan Kuzmič, 1771), or in the common Slovene standard language, introduced later and used up to

the present time. When approximately half of Prekmurje was returned under the Roman Catholic Church and when in 1732 Reformation church organization was finally abolished in Prekmurje, only the so-called "designated" places in Hungary allowed the people of Prekmurje to have Lutheran church services and school education until the Patent of Toleration, and consequently the role of books in the local language was even more important in preserving and deepening their faith. The article particularly emphasizes the fact that Küzmič's translation of the New Testament was a powerful and valuable linguistic achievement and a cultural action of the first order.

UDC 811.163.6(497.4Prekmurje)

Darja Markoja

**The language situation in Prekmurje in the period
from the Reformation to the beginning of the 20th century**

The Prekmurje standard language (PSL) began its formation with the first book of local Slovene Protestants in their native language (1715) and had not only a nationally representative role but also a (religious) distinguishing one, since the Croatian dialect of standard Kajkavian was then used among Prekmurje Catholics. The article gives a survey of the use of PSL in Protestant and then also Catholic religious literature in churches and schools and from the beginning of the 20th century also in journalism. The Hungarian state, to which Slovenes in Prekmurje and Porabje belonged administratively, gave PSL - until the beginning of the Hungarian national awakening movement (1790-1848) - only an informal status as the confessional and teaching language within the Protestant and Catholic Churches, while its use in all other situations involving public speaking was impossible, and later on was even forbidden by law. In the good 200 years of its existence PSL was never codified, but the basic regularities of the standard language of the Protestant Štefan Küzmič and the Catholic Mikloš Küzmič were preserved by the so-called hidden codification, i.e. codification with the help of texts. After the political annexation of Prekmurje (but not Porabje) to Yugoslavia (1919), the Slovene standard language (SSL) was introduced as the common official language of the Slovene part of the state, thus PSL could no longer fulfil its function of the official and standard language, but it was preserved in some journalism and in churches. The specific character of this transfer also defines the historical status which PSL has in relation to SSL - namely, the relative lack of conflict over replacing PSL with SSL means that PSL in the consciousness of Prekmurje people as well as of researchers is considered a positive, nation-forming linguistic fact and not as a phenomenon of linguistic localism or separatism.